

Att skriva populärvetenskapligt – erfarenheter från SNS Demokratiråd

Olof Petersson

”Demokratirådet består av fristående forskare som på SNS uppdrag presenterar begrepp, analyser och resultat från undersökningar av demokratins normer och funktionssätt. Syftet är att genom årliga rapporter stimulera till en konstruktiv och saklig debatt kring demokratins villkor.”

Så lyder programförklaringen för SNS Demokratiråd. Jag har deltagit aktivt i arbetet och varit rådets ordförande mellan 1996 och 2008. Med denna artikel vill jag summera mina erfarenheter från detta försök att bidra till det offentliga samtalet genom att föra ut forskningsresultat från samhällsvetenskapen i allmänhet och statsvetenskapen i synnerhet.¹

INITIATIV

Först några ord om bakgrund och praktiska förutsättningar. SNS, Studieförbundet Näringsliv och Samhälle, har som uppgift att vara en mötesplats för samhällsdebatt och en brobyggare mellan forskning, näringsliv, förvaltning och politik. SNS är partipolitiskt obundet, är fristående från intresseorganisationer och inte beroende av någon enskild finansiär. SNS bedriver forskning, publicerar rapporter och böcker genom ett eget förlag, anordnar seminarier, konferenser och utbildningar samt har ett nätverk som består av såväl individuella medlemmar som företags-, myndighets- och organisationsmedlemmar.

SNS tillkomsthistoria är belysande för den svenska modellen. Sveriges speciella variant av beslutskultur har, enligt en ofta citerad karaktäristik, varit ”deliberative, rationalistic, open and consensual”. Samhällsproblem stöts och blöts under lång tid för att man ska kunna komma fram till praktiska lösningar. Olika handlingsalternativ undersöks och jämförs. Företrädare för olika intressen ges möjlighet att lämna synpunkter. Inför det slutliga avgörandet eftersträvas bred enighet (Anton 1969). Mitt under planhushållningsdebattens frostiga polarisering tog några yngre näringslivsföreträdare initiativ till ett forum för att kunna samtala med motparten på ett öppet sätt. Tanken var att praktiskt verksamma företagsledare

skulle samarbeta med vetenskaplig expertis för att förse den offentliga debatten med sakliga analyser av ekonomiska och näringspolitiska frågor. Bildandet av SNS år 1948 innebar att nya former för kontakt och samverkan mellan stat och näringsliv höll på att bildas, något som fick betydelse för det efterföljande skeendet i svensk inrikespolitik (Lewin 1967, Ullenhag 1998).

Under de drygt sex årtionden som förflutit sedan grundandet har SNS-studierna haft en varierande profil. Under 1950-talet omspände forskningsprojekten stora delar av det samhällsvetenskapliga fältet. SNS gav exempelvis ut klassiker som "Människan och industrisamhället" (Segerstedt & Lundquist 1952, 1955), "Konjunkturer och ekonomisk politik" (Lundberg 1953), "Svensk statsförvaltning i arbete" (Heckscher 1958) och "Kvinnors liv och arbete" (Dahlström 1962). Sedermera kom det nationalekonomiska perspektivet att dominera, särskilt mot slutet av 1980-talet. Den omläggning av den ekonomiska politiken som förespråkades av SNS-ekonomer, den så kallade normpolitiken, blev senare verklighet genom bland annat låginflationsmål och en självständig riksbank.

Det främsta redskapet för att föra ut de nationalekonomiska resonemangen blev SNS Konjunkturråd. Sammansättningen av detta råd växlade över åren, men bestod vanligen av fyra eller fem forskare. Åren efter starten 1974 stod Erik Lundberg i spetsen för Konjunkturrådet och 1985 gick ledningsansvaret över till Hans Tson Söderström. Dessa årliga rapporter tog upp aktuella problem i den ekonomiska politiken, anknöt till aktuell nationalekonomisk forskning och utmynnade i mer eller mindre explicit formulerade rekommendationer (Söderström 1996). Konjunkturrådets rapporter kom ofta att tilldra sig uppmärksamhet i den offentliga debatten och blev också flitigt använd kurslitteratur i universitetens grundutbildning.

Några år in på 1990-talet uppstod tanken att skapa en statsvetenskaplig motsvarighet till Konjunkturrådet. Planerna konkretiserades under en period då Bo Rothstein var gästforskare vid SNS och han blev också ordförande för det första Demokratirådet. Den första rapporten publicerades försommaren 1995. Till bakgrunden hör att Sverige just gått igenom en djup ekonomisk kris. Det fanns en utbredd uppfattning, inte minst bland ekonomer, att det inte bara var fråga om ekonomins kris utan också, och kanske framför allt, politikens kris. Eftersom nationalekonomer hade börjat tala vitt och brett om "politikmisslyckanden" fanns det en nyfikenhet på vad statsvetarna hade att säga om politiskt beslutsfattande. Men liksom ekonomer kan tycka att statsvetare ofta har en förenklad bild av

ekonomin kan man också hävda att en del ekonomer har en förenklad bild av politiken. ”Varför gör inte politikerna som vi säger?”, var en uppfattning som fanns bland självsäkra nationalekonomer. Statsvetarna tvingades därmed att förtydliga politikens speciella villkor. Diskussionerna med ekonomkollegerna bidrog till att stärka den statsvetenskapliga identiteten.

Det fanns vid denna tid en utbredd uppfattning att de politiska institutionerna inte hade hållit måttet. De då pågående förändringarna när det gäller mandatperiodens längd, riksbankens ställning, budgetprocessen och andra inslag i det politiska systemet vittnar om att denna åsikt också delades av landets politiska ledarskap. Därför framstod det som naturligt att komplettera Konjunkturrådet med en årlig granskning av det politiska systemets funktionssätt.

ORGANISATION

Liksom Konjunkturrådet kom Demokratirådet att bestå av fyra eller fem forskare. Två rapporter fick visserligen formen av antologier (1999 och 2008), men i övriga fall har alla författare stått bakom hela rapporten. Det har krävts löpande kontakter, ett visst antal möten och stundtals intensiva diskussioner innan alla har kunnat enas om en gemensam slutprodukt. Rapporten publiceras i bokform och det genomsnittliga omfånget har varit runt 150 trycksidor. En förteckning över samtliga rapporter återfinns i slutet av denna uppsats.

I praktiken har det varit Demokratirådets ordförande som bestämt över såväl ämnesval som personsammansättning. De flesta forskare som under åren deltagit i arbetet har varit statsvetare, men bland de medverkande återfinns också företrädare för ämnen som juridik, sociologi, nationalekonomi och medieforskning. De statsvetenskapliga institutionerna i Göteborg, Stockholm och Uppsala har haft flest företrädare. Ofta har det funnits med någon utländsk forskare, främst från Norge men också från Danmark, Finland och Tyskland. Andelen kvinnor bland de hittills medverkande forskarna är 23 procent.

Rådets arbete har finansierats av SNS, som i sin tur fått bidrag från forskningsstiftelser och SNS-medlemmar. De största anslagen har kommit från Hamrinstiftelsen, Salénstiftelsen och Wallenbergstiftelsen. Under vissa år har Demokratirådet, som åtskilliga andra SNS-projekt, haft en referensgrupp bestående av ledande företrädare för näringsliv och förvaltning. Referensgruppen har stått för en del av finansieringen och har vid seminarier

haft tillfälle att ge synpunkter på rådets arbete. Referensgruppen har också brukat kommentera rådets rapport i ett uttalande som offentliggjorts i samband med presentationen av rapporten. Demokratirådets rapporter har också blivit föremål för ofta livlig debatt under de många seminarier som hållits i SNS lokalgrupper i Sverige och utomlands.

I förordet till de årliga rapporterna brukar det finnas en formulering med innebörden att Demokratirådet har arbetat under full akademisk frihet. Det brukar också påpekas att författarna ensamma svarar för rapportens innehåll. Dessa ord återspeglar en realitet. Jag känner inte till något försök att kontrollera innehållet utan alla inblandade har respekterat Demokratirådets integritet.

UPPLÄGGNING OCH INNEHÅLL

Även med det allmänna syftet att göra en årlig granskning av det politiska systemet var det klart utsagt att bedömningen skulle utgå från ett bestämt perspektiv. Som återspeglas i namnet skulle rådet analysera tillståndet i demokratin. Demokratins funktionssätt har från början stått i centrum för intresset. Ibland har rapporterna haft en bredare inriktning, ibland har de inriktats på någon mer speciell aspekt av den demokratiska processen.

Demokratirådet har medvetet koncentrerats till problem som aktualiseras inom ramen för etablerade demokratier. Det finns andra typer av demokratimätningar som går ut på att jämföra världens alla länder. Vid sådana jämförelser brukar Sverige, tillsammans med några andra nord-europeiska länder, hamna i topp eftersom demokratins allmänna minimikrav är uppfyllda. Demokratirådets syfte har varit att gå ett steg vidare och diskutera ”demokratiernas demokratisering”. Inledningsvis hade vi en del kontakter med motsvarande projekt i andra länder, till exempel The UK Democratic Audit och The Democratic Audit of Australia.

Den allra första rapporten hade syftet att göra en generell lägesbestämning av svensk demokrati vid den aktuella tidpunkten. Demokratirådet 1995 gav en introduktion till demokratins teori och konstaterade inledningsvis att demokrati inte kunde reduceras till ett enda värde. Eftersom demokratins ideal består av flera olika element är det oundvikligt att demokratins förverkligande leder till värdekonflikter, dilemman och avvägningar. Utmärkande för ett demokratiskt system är att dessa konflikter hanteras genom öppen debatt. Detta synsätt återspeglas i rapportens titel: ”Demokrati som dialog”.

Demokratirådet preciserade därefter demokratins ideal genom att framhålla tre allmänna värden: medborgarstyrelse, rättsstat och handlingskraft. Medborgarstyrelse definierades som den politiska metod enligt vilken självständigt reflekterande människor under jämlika villkor först för en diskussion och därefter fattar beslut i de frågor som de själva fastställer som gemensamma angelägenheter. Härtill lades ytterligare två krav, nämligen att medborgarstyrelsen är förenlig med rättsstatens krav och att folkviljan förverkligas genom ett effektivt genomförande.

Dessa tre allmänna värden kunde, enligt Demokratirådet, i sin tur delas upp i ett antal mer specifika komponenter, närmare bestämt tretton olika indikatorer. Rådet bedömde exempelvis valrörelsernas funktionssätt, kontrollen över den politiska dagordningen, massmediernas roll, medborgarnas tolerans, det politiska deltagandets utveckling, förekomsten av makt-delning och det politiska systemets beslutsförmåga. Rapporten avslutades med ett samlat omdöme om hur väl svensk politik levde upp till detta demokratiideal. Under arbetets gång sade vi, halvt på skämt halvt på allvar, att vi borde beräkna något slags motsvarighet till ekonomernas BNP, en "DNP", demokratins nationalprodukt. Våra observationer sammanfattades med hjälp av en femgradig skala. I pedagogiskt nit redovisade Demokratirådet 1995 dessutom ett sammanfattande betyg, beräknat som ett enkelt genomsnitt av värdet på de tretton indikatorerna. Visserligen redovisades vissa metodologiska betänkligheter i en fotnot, men i efterhand framstår just denna aritmetiska operation som alltför förenklad.

Detta demokratibegrepp bestående av medborgarstyrelse, rättsstat och handlingskraft återkom även i de tre följande rapporterna, men fick här en mer avgränsad tillämpning. Rapporten år 1996 inriktades på demokratiskt ledarskap, rådet 1997 tog upp flernivådemokratins problem och 1998 blev en uppföljning av Maktutredningens stora medborgarundersökning. Allmänt kan sägas att rådets demokratibegrepp visade sig vara användbart i alla dessa relativt olika sammanhang. Det demokratiska ledarskapets dilemma analyserades exempelvis i direkt anslutning till demokratins tre grundvärden. Enligt demokratins ideal bör en politiker på en och samma gång uppfylla kraven på lyhörddhet, rättrådighet och handlingsförmåga.

Det analytiska huvudgreppet blev alltså utvärderande. Metoden gick ut på att med utgångspunkt i demokratins teori precisera ett antal kriterier, därefter att sammanställa observationer över det aktuella läget i svensk politik och slutligen att göra en sammanfattande jämförelse mellan ideal och verklighet. Detta tillvägagångssätt kompletterades med ett

tidsperspektiv. Så långt materialet tillät försökte Demokratirådet också att bedöma om utvecklingen innebar att Sverige i olika avseenden närmade sig eller fjärmade sig från demokratins ideal.

Någon komparativ ambition var från början inte uttalad. Tvärtom gjordes medvetet en avgränsning till svenska förhållanden. Efter hand visade det sig emellertid vanskligt att, åtminstone underförstått, avstå från jämförelser med motsvarande förhållanden i andra demokratier. I 1999 års rapport blev den komparativa ansatsen själva huvudsaken. Ett antal utländska forskare med kännedom om svensk politik bjöds in för att ge ett utifrånperspektiv på svensk demokrati. För att undvika att deras slutsatser kompromissades bort i samfälliga och harmlösa slutsatser togs beslutet att var och en skulle stå för sitt eget kapitel. Forskargruppen enades ändå om ett kort slutkapitel, som bland annat kritiserade den svenska debatten för att lida brist på medvetenhet om det egna landets historiska traditioner och om författningsutvecklingen i andra demokratier.

De följande årens rapporter granskade partisystemet, särskilt mot bakgrund av partiernas fallande medlemstal, demokratins internationalisering, parlamentarismen och den europeiska debatten om ett nytt konstitutionellt fördrag för EU. Under dessa år fick konstitutionella aspekter en alltmer framträdande roll i Demokratirådets analyser och förslag. Jag tog initiativ till ett forskningsprojekt som kom att komplettera och precisera ett antal av Demokratirådets slutsatser. SNS författningsprojekt hade syftet att stimulera svensk grundlagsdebatt och resulterade i ett tjugotal böcker. Den övergripande frågan var om konstitutionella reformer kunde förbättra det demokratiska systemets funktionssätt.

Författningsprojektet började och slutade med Demokratirådet. De första årens rapporter hade tagit upp konstitutionella problem som krävde närmare bearbetning. Författningsprojektets slutsatser sammanfattades i 2004 års rapport. Författningsprojektets, och därmed Demokratirådets, förslag gick ut på att demokratisera, konstitutionalisera och effektivisera svensk politik. Författningsfrågor intresserade främst politikerna själva, konstaterade rådet, men en demokrati måste bygga på att folket känner till och accepterar konstitutionen. Den enskilde medborgaren borde därför få bättre inblick i hur systemet fungerar och ges vidgade möjligheter att utkräva ansvar av makthavarna och själv kunna påverka sitt liv och sitt samhälle. Enligt rådets uppfattning är en stark konstitution en förutsättning för en stark folkstyrelse – och omvänt. Slutsatserna koncentrerades till tre huvudområden: grundlagens ställning, den kommunala

självstyrelsens konstitutionella bas och parlamentarismens funktionssätt. Demokratirådet föreslog bland annat en ny, individuellt vald kammare – en folkvald senat med uppgift att övervaka det demokratiska systemets funktionssätt.

Så småningom fick de årliga rapporterna en tydligare tematisk gruppning. Efter koncentrationen på grundlagsfrågor följde fyra år då medierna stod i centrum. Också nu kom Demokratirådets rapporter att kompletteras av separata böcker och rapporter. Organisatoriskt samlades dessa mediestudier i ett paraplyprojekt som fick namnet SNS Medieforum. Demokratirådets rapporter diskuterade mediernas integritet, mediernas roll i valrörelsen, medierna och yttrandefriheten samt mediernas sätt att tolka folkopinionen. En återkommande fråga gällde hur medierna påverkas av den snabba utvecklingen inom kommunikationstekniken. Mediernas roll håller på att förändras. Medborgarna är inte längre passiva prenumeranter och licensbetalare. Med dagens teknik öppnas nya möjligheter för den enskilde medborgaren att själv medverka som aktiv deltagare i det offentliga rummet. Gränsen mellan medier och medborgare tenderar därmed att suddas ut. Demokratirådet uppmärksammade såväl det konstitutionella regelverket kring medier och yttrandefrihet som de etiska regler som är ett oundgängligt komplement till lagstiftningen.

Valet av ämnen har styrts av både inomvetenskapliga och utomvetenskaplig hänsyn. Det är sålunda ingen tillfällighet att rapporterna valåren 1998, 2002 och 2006 har tagit upp problem kring den representativa demokratin. När Sverige år 2001 för första gången var EU:s ordförandeland passade Demokratirådet på att diskutera demokratin möjligheter i globaliseringens tidevarv. Rapporten 2003 kom ut samtidigt som Europakonventet avslutades.

Under åren 2009–2011 har Demokratirådet, nu med Jonas Tallberg som ordförande, en inriktning på Europafrågor. Rapporten 2009 uppmärksammade att fem år förflutit sedan EU utvidgades österut. Med reservation för det korta tidsperspektivet drog rådet slutsatsen att unionen hade påverkats förvånansvärt lite av utvidgningen. Den pessimistiska grundton som fanns inför utvidgningen har hittills inte visat sig vara motiverad. Demokratirådet 2010 handlade om europeiseringen av Sverige. Rådet fann att Sverige efter femton år i EU lider brist på reformer och strategier för att möta medlemskapets effekter på svensk politik. Denna passivitet kan leda till ett demokratiunderskott i Sverige och en outnyttjad potential för inflytande i Bryssel.

Mycket snart stod det klart att Demokratirådet skulle bli en mer arbetskrävande operation än förväntat. Den ursprungliga tanken var att låta några forskare ta upp något aktuellt problem, anknyta till befintliga begrepp och teorier, finna relevanta data och sedan avsluta med några kloka synpunkter. Men bara i undantagsfall visade det sig vara möjligt att plocka ner några färdiga teorier och databaser från hyllan. Den statsvetenskapliga forskningens brister när det gäller kumulativitet och teoretisk stadga blev uppenbara. Många gånger blev vi i stället tvungna att själva gå tillbaka till ritbordet och att på egen hand bygga en empirisk grund för slutsatserna. Teoriutveckling och datainsamling blev därför en stor och viktig del av arbetet. För min egen del ledde engagemanget i Demokratirådet till att en bisyssla förvandlades till en heltidsanställning.

Redan den första rapportens precisering av demokratins ideal krävde en del nytänkande, även om definitionen av begreppet medborgarstyrelse kunde hämtas direkt från Robert Dahl (Dahl 1979). I arbetet på den andra rapporten konstaterade vi att det fanns kopiösa mängder av litteratur om ledarskap i allmänhet, en hel del om politiskt ledarskap, men förvånansvärt lite som gick att använda för att förstå det *demokratiska* ledarskapets speciella natur. Också fenomen som flernivådemokrati, tolerans, rättsstat, politiska partier, globalisering och parlamentarism krävde kritisk begreppsanalys och teoretiskt nytänkande.

I flera fall kunde vi slå fast att allmänt förekommande påståenden inte höll för närmare granskning. Några av de myter som vi tog håll på var tesen om de politiska partiernas fortgående centralisering (partierna har alltid varit centralstyrda) och valrörelsernas amerikanisering (amerikanisering är ett flerdimensionellt begrepp och det går inte att belägga någon entydig trend).

Möjligen sattes ambitionerna för högt, men vid återkommande tillfällen fann forskargruppen att det behövdes nya data för att kunna pröva väsentliga hypoteser. Genom egna insatser, tillfälligt anställda assistenter eller externa beställningar såg vi till att skaffa de begärliga uppgifterna. När det gäller enkätundersökningar har Demokratirådet samarbetat med SOM-institutet vid Göteborgs universitet. Under åren genererade Demokratirådet på detta sätt fallstudier om politiska beslutsprocesser, enkätsvar från förtroendevalda på olika geografiska nivåer, data om demokratins kvalitet i Sveriges kommuner, medborgarintervjuer, data om

partimedlemskap, innehållsanalyser av valrörelsebudskap, enkätdata om allmänhetens uppfattningar om medier och en hel del annat.

Eftersom syftet var att stärka sakligheten i svensk samhällsdebatt kom Demokratirådets rapporter att kompletteras av dokumentsamlingar av olika slag. I samband med författningsprojektet publicerade vi en samling med Sveriges konstitutionella urkunder, där Nils Stjernquist med en inledande uppsats gav ett historiskt örnperspektiv (Stjernquist 1999). I stället för att förtvivla om tillståndet i svensk Europadebatt gav vi ut flera volymer med översättningar av centrala dokument från den långa diskussionen om en konstitution för Europa (t.ex. Petersson 2000, 2002). När Demokratirådet kom in på mediernas spelregler såg vi till att medieetiska regelverk från olika länder i Europa översattes och gavs ut i bokform (Petersson & Bertrand 2007).

Demokratirådet startades med syftet att utvärdera svensk demokrati och det ligger därför nära till hands att utvärdera Demokratirådets utvärdering. Som berörd part överlåter jag själva utvärderingen åt andra. Men enligt min uppfattning måste en utvärdering av Demokratirådet ta hänsyn till både inomvetenskapliga och utomvetenskapliga kriterier.

Demokratirådets rapporter bör bedömas på samma grunder som annan statsvetenskaplig forskning. Det populärvetenskapliga syftet innebär inte att de akademiska kraven är mindre stränga än normalt, snarare tvärtom eftersom det här är fråga om att lyfta fram det statsvetenskapliga hantverket till allmän beskådan. Den offentliga exponeringen gör det extra angeläget att vinnlägga sig om kvalitetskrav som teoretisk stringens, empirisk akribi och analytisk skärpa.

Dessa inomvetenskapliga kriterier utgör nödvändiga men inte tillräckliga krav. Demokratirådets rapporter skulle vara misslyckade om de inte uppmärksammas, läses, diskuteras och eventuellt också används i det praktiska beslutsfattandet. Mycket kunde sägas om de ansträngningar som lagts ner på rapporternas stilistiska utformning. Rapporterna måste vara tillgängliga för en ickeakademisk, samhällsintresserad läsekrets. Detta försök att hävda den svenska sakprosans ställning får ses som en språkpolitisk markering.

Pressbevakning och andra indikatorer tyder på att rapporterna väckt viss debatt, även om variationerna från år till år har varit relativt betydande. En del av rapporterna har också använts som kurslitteratur eller på annat sätt kommit till användning i den högre utbildningen. Frågan om Demokratirådet har påverkat politiken är svårbesvarad och får i brist

på undersökningar lämnas öppen. Det går knappast att peka på konkreta beslut som direkt influerats av någon Demokratirådsrapport. I en del fall, som den aktuella revisionen av regeringsformen, har den praktiska politiken gått i rakt motsatt riktning än den som Demokratirådet förespråkade. Demokratirådets eventuella inflytande får, som mycket annan samhällsforskning, främst sökas i de indirekta och långsiktiga verkningarna.

Att på detta sätt ge lika vikt åt inomvetenskapliga och utomvetenskapliga kriterier är varken trivialt eller uttryck för vankelmod. Tvärtom finns det anledning att uttryckligen polemisera mot föreställningen om en endimensionell syn på förhållandet mellan forskning och samhälle. Statistisk FoU-nomenklatur kan ge intryck av att det finns en skala med ”grundforskning” vid ena polen och ”utvecklingsarbete” vid den andra. I själva verket bör man ta hänsyn till två separata dimensioner: inomvetenskaplig relevans respektive utomvetenskaplig relevans (SOU 1975:26).

Alla kombinationer finns representerade. Det finns förvisso grundforskning som saknar direkt tillämpning, liksom det finns tillämpad forskning som inte ger några originella bidrag till den vetenskapliga utvecklingen. Det ska heller inte förtigas att det vid universitet, högskolor och institut produceras åtskillig forskning som varken för vetenskapen framåt eller som sätter några spår i det omgivande samhället. Slutligen återstår det ideal som föresvävar forskning av Demokratirådets typ: att samtidigt kunna bidra till den inomvetenskapliga utvecklingen och att underlätta för medborgare och beslutsfattare att förstå och lösa samhällets aktuella problem. I lyckliga fall kan det uppstå en positiv växelverkan. Forskningen kan bli till praktisk nytta och aktuella samhällsproblem kan bidra till teoretiskt nytänkande. Den populärvetenskapligt engagerade forskaren blir därmed inte bara givande utan också tagande. Kontakten med samhällets olika aktörer kan ge värdefulla uppslag till ny forskning.

DEMOKRATIFORSKNING, DEMOKRATI OCH FORSKNING

Det hittills sagda utgår från förutsättningen att demokratiforskning är bra både för demokratin och för forskningen. Detta antagande förtjänar att utsättas för kritisk granskning. Mina avslutande synpunkter gäller inte endast Demokratirådets arbete utan all demokratiforskning av liknande slag.

Den första invändningen går ut på att demokratiforskning kan vara till nackdel för demokratin. Denna invändning kan delas upp i två delar eftersom begreppet forskning kan betyda två olika saker, både process och resultat.

Att forskningsprocessen kan påverka det som studeras är numera välkänt. Observationseffekter är ett av de metodproblem som illustrerar samhällsforskningens reflexivitet. Panelundersökningar brukar exempelvis förses med kontrollgrupper för att man ska kunna bemästra effekten av sådana intervjuareffekter. ”Den här gången har jag läst på ordentligt för jag gissade att ni skulle komma tillbaka”, är ett intervjusvar som förklarar varför man ofta observerar att det politiska intresset ökar i takt med antalet gånger som en människa intervjuas. Just detta exempel innebär att forskningen bidrar till att förbättra demokratin, åtminstone om man utgår från att välinformerade medborgare är en god sak. Man kan omvänt tänka sig undersökningar som genom sin uppläggning trubbar av, tröttar ut eller på annat sätt leder till minskat engagemang. I den mån som medborgarpaneler eller andra demokratiexperiment ställer ut löften, exempelvis om ökat inflytande, som inte infrias kan forskningen leda till besvikelse och cynism (Teorell 2008).

Det är inte bara empiriska undersökningar som kan leda till negativa konsekvenser. Man måste också räkna med möjligheten att begreppsbildning och teoretiska perspektiv kan påverka politikens aktörer. Det går visserligen att göra en principiell åtskillnad mellan å ena sidan objektspråk (de politiska aktörernas diskurs) och analyspråk (forskningens diskurs). I dagens värld finns det emellertid inga vattentäta skott mellan dessa två språkvärldar utan det pågår tvärtom en livlig trafik i båda riktningarna. Begrepp och resonemang från den statsvetenskapliga föreställningsvärlden dyker upp i politik och samhällsdebatt genom förmedling av exempelvis populärvetenskap, kommentatorer och gamla statsvetarstudenter. Många av dessa bidrag kan säkerligen vara gynnsamma för demokratins vitalitet, men själva förekomsten av en kommenterande klass kan ge anledning till begrundan. Särskilt i en tid då massmediernas rapportering förskjutits från ett speglande ideal till en tolkande journalistik bidrar statsvetare till föreställningen att det är moraliskt överlägset att sitta på åskådarläktaren eller i kommentatorsbåset.

Demokratiforskning kan vara till nackdel för demokratin inte bara till följd av forskningsprocessens egenheter utan också genom innehållet i de resultat som sprids. Risker för självuppfyllande profetior är uppenbar.

Om statsvetare ihärdigt påstår att de politiska partiernas medlemssiffror sjunker därför att unga människor tycker att det är töntigt att engagera sig i politiken är detta knappast ägnat att bryta den nedåtgående trenden.

Härtill kommer att många av forskningsresultaten sprids via de journalistiska mediernas allt annat än neutrala urvalsmekanismer. Tendensen att uppmärksamma negativa fenomen snarare än positiva ("negativity bias") är en psykologisk mekanism som förekommer i många olika sammanhang, men har en särskild relevans när det gäller mediernas nyhetsvärdering. Mina egna erfarenheter av debattartiklar och andra försök till populärvetenskaplig informationsförmedling ger vid handen att denna mekanism är en högst påtaglig realitet. Om en forskningsrapport innehåller resultat som till hälften pekar på en positiv utveckling och till hälften är negativa för demokratin så väljer den normale rubriksättaren att dra på den negativa vinkeln. Själv föresatte jag mig att använda uttrycket "demokratis kris" högst en gång om året.

Statsvetare bidrar på detta sätt att forma medborgarnas verklighetsföreställningar. Mycket forskning, också Demokratirådets undersökningar, pekar på att medborgarnas bild av sina påverkansmöjligheter kan ha stor betydelse för sannolikheten att engagera sig. På motsvarande sätt kan uppfattningen att andra människor fuskar och smiter från skatten leda till att man själv blir mindre benägen att följa samhällets regler och normer. Eftersom den demokratiska självstyrelsen bygger på kommunikation och samarbete kan statsvetenskapliga forskningsresultat påverka hur medborgare förhåller sig till varandra och därmed hur demokratin fungerar.

Slutligen bör man också beakta invändningen att demokratiforskning kan vara till nackdel för forskningen. I sin bok om statsvetenskapens tragedi hävdar David Ricci att statsvetare försöker förena tre motstridiga mål. Att på en gång försöka förstå politiken, driva vetenskapen framåt och förbättra demokratin är omöjligt och leder till en tragedi där huvudpersonen är dömd att gå under. Ansträngningarna att bidra till demokratis utveckling riskerar att gå ut över den vetenskapliga kvaliteten (Ricci 1984).

David Riccis argumentering kring de tragiska statsvetarna har förvisso ifrågasatts. Kritiker menar exempelvis att han inte gett en korrekt bild av den amerikanska statsvetenskap som står i fokus (Cranston 1985). Boken skrevs också för ett kvartssekel sedan och det är inte säkert att teserna har

generell giltighet. Men David Ricci formulerade en fråga som förtjänar att tas på allvar. Frågan är hur den populärvetenskapligt engagerade statsvetaren ska kunna upprätthålla sin kritiska distans.

Noter

- 1 Ett varmt tack riktas till följande personer, som givit värdefulla synpunkter på ett första utkast till denna artikel: Nina Bruce, Michele Micheletti, Stefan Sandström, Jonas Tallberg, Hans Tson Söderström och Arvid Wallgren.

Referenser

SNS Demokratiråd

Demokratirådets hemsida: www.sns.se/dr. Samtliga rapporter utgivna på SNS Förlag, Stockholm.

Demokrati som dialog. Bo Rothstein, Peter Esaiasson, Jörgen Hermansson, Michele Micheletti, Olof Petersson. 1995.

Demokrati och ledarskap. Olof Petersson, Jörgen Hermansson, Michele Micheletti, Anders Westholm. 1996.

Demokrati över gränser. Olof Petersson, Jörgen Hermansson, Michele Micheletti, Anders Westholm. 1997.

Demokrati och medborgarskap. Olof Petersson, Jörgen Hermansson, Michele Micheletti, Jan Teorell, Anders Westholm. 1998.

Demokrati på svenskt vis. Olof Petersson, Klaus von Beyme, Lauri Karvonen, Birgitta Nedelmann, Eivind Smith. 1999.

Demokrati utan partier? Olof Petersson, Gudmund Hernes, Sören Holmberg, Lise Togeby, Lena Wängnerud. 2000.

Demokrati utan utland. Olof Petersson, Karl Magnus Johansson, Ulrika Mörth, Daniel Tarschys. 2001.

Demokrati utan ansvar. Olof Petersson, Sören Holmberg, Leif Lewin, Hanne Marthe Narud. 2002.

Demokrati i EU. Olof Petersson, Ulrika Mörth, Johan P. Olsen, Jonas Tallberg. 2003.

- Demokratins grundlag.* Olof Petersson, Lauri Karvonen, Eivind Smith, Birgitta Swedenborg. 2004.
- Mediernas integritet.* Olof Petersson, Monika Djerf-Pierre, Jesper Strömbäck, Lennart Weibull. 2005.
- Mediernas valmakt.* Olof Petersson, Monika Djerf-Pierre, Sören Holmberg, Jesper Strömbäck, Lennart Weibull. 2006.
- Medierna och yttrandefriheten.* Olof Petersson, Anker Brink Lund, Eivind Smith, Lennart Weibull. 2007.
- Medierna: folkets röst?* Olof Petersson, W. Lance Bennett, Anker Brink Lund, Wolfgang Donsbach, Sören Holmberg, Christina Holtz-Bacha, Preben Sepstrup, Slavko Splichal, Jesper Strömbäck. 2008.
- Europa efter utvidgningen.* Jonas Tallberg, Li Bennich-Björkman, Anna Michalski, Daniel Naurin. 2009.
- Europeiseringen av Sverige.* Jonas Tallberg, Nicholas Aylott, Carl Fredrik Bergström, Åsa Casula Vifell, Joakim Palme. 2010.

Litteratur

- ANTON, THOMAS J., 1969. "Policy-Making and Political Culture in Sweden", *Scandinavian Political Studies* 4, s 88–102.
- CRANSTON, MAURICE, 1985. "The Gurus and the Dons", *The Times Literary Supplement*, March 8, s 253.
- DAHL, ROBERT A., 1979. "Procedural Democracy", s 97–133 i Laslett, Peter & Fishkin, James (red), *Philosophy, Politics and Society* 5. New Haven: Yale University Press.
- DAHLSTRÖM, EDMUND (red), 1962. *Kvinnors liv och arbete*. Stockholm: SNS Förlag.
- HECKSCHER, GUNNAR, 1958. *Svensk statsförvaltning i arbete*. 2 uppl. Stockholm: SNS Förlag.
- LEWIN, LEIF, 1967. *Planhushållningsdebatten*. Skrifter utgivna av Statsvetenskapliga föreningen i Uppsala, 46. Stockholm: Almqvist & Wiksell.
- LUNDBERG, ERIK, 1953. *Konjunkturer och ekonomisk politik. Utveckling och debatt i Sverige sedan första världskriget*. Stockholm: SNS Förlag.
- PETERSSON, OLOF (red), 2000. *Europas författning*. Stockholm: SNS Förlag.
- PETERSSON, OLOF (red), 2002. *Från Fischer till Giscard. 24 röster om Europas framtid*. Stockholm: SNS Förlag.

- PETERSSON, OLOF & BERTRAND, CLAUDE-JEAN (red), 2007. *Medieetik i Europa*. Stockholm: SNS Förlag.
- RICCI, DAVID M., 1984. *The Tragedy of Political Science. Politics, Scholarship, and Democracy*. New Haven: Yale University Press.
- SEGERSTEDT, TORGNY T. & LUNDQVIST, AGNE, 1952. *Människan i industrisamhället. 1. Arbetslivet*. Stockholm: SNS Förlag.
- SEGERSTEDT, TORGNY T. & LUNDQVIST, AGNE, 1955. *Människan i industrisamhället. 2. Fritidsliv, samhällsliv*. Stockholm: SNS Förlag.
- STJERNQUIST, NILS, 1999. "Land skall med lag byggas: Sveriges författningshistoria", s 9–45 i *Sveriges konstitutionella urkunder*. Stockholm: SNS Förlag.
- SOU 1975:26. *Forskningsråd*. Betänkande av Forskningsrådsutredningen.
- SÖDERSTRÖM, HANS TSON, 1996. *Normer och ekonomisk politik. Konjunkturrådet, normpolitiken och 90-talskrisen*. Stockholm: SNS Förlag.
- TEORELL, JAN, 2008. "Samtalsdemokrati med förhinder: en kritik av Fishkins medborgarpaneler", s 51–76 i Hermansson, Jörgen, Karlsson, Christer & Montgomery, Henry (red), *Samtalets mekanismer*. Malmö: Liber.
- ULLENHAG, KERSTI, 1998. *I takt med tiden. SNS åren 1948–1998*. Stockholm: SNS Förlag.